

Artikelarkiv Arvesølv 2024

Munkebos første jordemoder

af Ove Eriksen

Gammelt. stik, der viser en jordemoder på arbejde

Første led i ordet jordemoder kommer af jord, vistnok fordi fødsler i ældre tid ofte fandt sted på jorden, hvorfra jordemoderen løftede barnet op.

Oprindeligt havde jordemødre eller fødselshjælpere ingen formel uddannelse. De var oprindeligt gifte kvinder eller enker, der selv havde født og plejede at bistå ved fødsler, typisk et medlem af familien eller en nabokone. Særligt i det gamle bondesamfund hjalp man hinanden, den nybagte mor fik lov til at hvile sig i barselssengen, mens konerne sørgede for mad og drikke til hendes familie, mand og eventuelle børn.

Første gang jordemødre nævnes i lovmæssig sammenhæng i Danmark er i 1539, hvor præsterne bliver pålagt at undervise jordemødrene, kaldet *nærkonerne*. Der var først og fremmest tale om en "sindelagskontrol", som skulle godtgøre, at jordemødrene var gudfrygtige kvinder, og af godt og kristeligt levned. "Hun skal stedse føre et

skikkeligt og ædrueligt Levnet, da hun aldrig nogen Nat eller Dag kan vide sig sikker for Forretninger".

I 1600-tallet blev distriktslægen pålagt at sørge for, at der var gode og erfarne jordemødre, som var blevet undervist og eksamineret af lægen. Her handlede det altså ikke om det religiøse, men om det sundhedsfaglige. Samtidig blev det indskærpet, at rige og fattige fødende skulle have samme adgang til behandling. Man måtte altså ikke forlade den fattige fødende kvinde midt i fødslen, bare fordi en velstillet kvinde kaldte på hjælp til at føde sin guldklump.

Tidligt i 1700-tallet opstod der konkurrence om jordemødrene, da børnedødeligheden var høj, bl.a. på grund af den mangelfulde hygiejne i forbindelse med fødslen. Behovet for en autoriseret uddannelse førte derfor til oprettelse af Den Kgl. Fødselstiftelse i København i 1787, hvor kvinder fra hele landet blev oplært og eksamineret, inden de blev sendt hjem for at fungere som jordemoder i deres område.

I 1810 vedtog man en lov, der inddelte landet i distrikter, hvor der skulle ansættes en jordemoder. På denne måde kunne man være sikker på, at der var jordemødre nok til at betjene

befolkningen – selv i de tyndt befolkede områder. Inddelingen tog hensyn til vejforhold, for det var vigtigt, at jordemoderen hurtigt kunne komme frem til den fødende.

Kongekoner.
Som var ankomne til Middelalder 1817.

1	Therese Marie Lindgreen, Mø. 1813 d. 2. Nov. opgjort for sig selv og sin søster og søster af Holbek.
2	Johanne Frederikke Mathis, Søndersø, deres søster og søster af Friedrich og Middelalder Amt.
3	Anne Marie Jørgensdatter, Sønder- gaard og Christian Frøysens Mønter af Høllerslow i Høllersø Amt.
4	Sophie Frederikke Conradsen, Sø- gaard og Høllersø Amt. Høllersø Amt. Andreas Christian Frederik Buch- holts Mønter af Odense.
5	Caroline Mathis Mathis, Sønder- gaard og Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt.
6	Marie Sophie Wang, Sønder- gaard og Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt. Høllersø Amt.

den 30. Novbr 1817
Bjendtz

En jordemoder i et distrikt, der kunne omfatte et eller flere sogne, blev tilbudt løn, hus med have, brænde, græsning til en ko, de fornødne redskaber og desuden en fast takst for fødsler efter den fødendes indtægt. En gårdmandskone skulle således betale 3 mark, en husmand 2 mark og en inderste (dvs. en jordløs person) 1 mark. Hvis en fødende benyttede en ueksamineret jordemoder, selvom en eksamineret var tilgængelig, skulle den eksaminerede også have betaling.

Jordemoderuddannelsen fandt sted på skolen i København, som hvert år skulle oplære 12 læredøtre (2 for hvert stift og 2 for København). De skulle være 20 – 30 år, måtte ikke have psykiske lidelser, legemlige skavanker eller mangler, som kunne "vække skræk eller afsky hos den fødende". De skulle helst være gift og selv have født børn, og en, der kunne skrive, ville blive foretrukket.

Læredøtrene blev rekrutteret fra alle egne af landet i håbet om at sikre, at de vendte tilbage til deres sogn, og hele landet dermed havde jordemødre. Nogle jordemoderelver gik gratis på uddannelsen – såkaldte kongekoner - og skulle arbejde f.eks. med rengøring på

stiftelsen i løbet af uddannelsen, andre var betalt af deres sogne. De var oftest døtre af eller koner til gårdmænd, husmænd, håndværkere mv., til forskel fra de sygeplejersker, der blev uddannet fra slutningen af 1800-tallet, som ofte kom fra middelklassen. Frem til 1814 skulle læredøtrene være gifte eller enker, men fra da af måtte også ugifte mødre gå på uddannelsen. Ved at ugifte mødre fik uddannelsen, slap sognene for at forsørge dem.

Før jordemoderloven havde fødende i Munkebo, i lighed med mange andre landsbyer, måttet klare sig med bistand fra familie og "kloge koner". Nu blev Munkebo Sogn imidlertid registreret som 14. Jordemoderdistrikt under Kerteminde Lægedistrikt og fik dermed ret til en uddannet jordemoder.

Det det forventes, at det var en lokal kvinde, der blev uddannet til at varetage funktionen i Munkebo, men det var ikke tilfældet. I stedet kom Munkebos første distriktsjordemoder så langt væk fra som Samsø. Hendes navn var Sophie Frede-rikke Volgast. Vi ved ikke noget om hendes virke som jordemoder, for det var først i 1861, det blev pligtigt for jordemoderen at føre en protokol, men vi ved, at hendes privatliv var præget af forandringer.

Sophie Frederikke Volgast blev født i sommeren 1786 i Aarhus, som datter af en underofficer ved Dronningens Livregiment. I begyndelsen af Englands-krigen (1801-1814) blev regimentet flyttet til øen Kyholm ved Samsø, hvor der blev opbygget en stærk befæstning til at modstå engelske angreb. På sit højeste omfattede befæstningen på Kyholm omkring 400 soldater og andet personel, heriblandt "feldskærere" (kirurger). Det er sandsynligt, at Sophie her mødte den unge kompagnikirurg Andreas Christian Frederik Buchholtz. I hvert fald blev de to unge mennesker gift i Besser Kirke på Samsø 16. oktober 1812. Et resultat af ægteskabet var fødslen af datteren Christiane Sophie Vilhelmine 24. januar 1814.

Frederik den 10. i 1814 betød, at befæstningen på Kyholm blev afviklet og samtidig, at Andreas Buchholtz blev afskediget. Sophie og datteren rejste fra Samsø til Odense i 1815, mens Andreas først forlod øen lidt senere sammen med regimentet.

Når parret valgte Odense har det nok hængt sammen med, at Buchholtz havde to søskende her. Det er sandsynligvis hos søsteren, Ingeborg, familien får lov at bo. Hun var gift med købmand Jens Chr. Andrup, der drev forretning i Skulkenborg i Nørregade og samtidig var leder af Odenses Borgervæbning med titel af "*stadshauptmand*".

Jens Chr. Andrup

Det vides ikke, hvad ægteparret Buchholtz fordriver tiden i Odense med, men Sophie har muligvis arbejdet som fødselshjælper, for 9. oktober 1817 sender Fyns Stiftamtmand en ansøgning til Kommissionen for Den Kgl. Fødselsstiftelse om, at "*Madam Buckholdt, der har udvist anlæg for faget*", må blive optaget på en af de 2 fynske pladser som læredatter. Ansøgningen blev imødekommet, og 3. november 1817 startede hun på jordemoderuddannelsen.

Man kan spekulere på, hvorfor lige netop Sophie bliver udvalgt af Stiftet til en af kun 2 lærepladser, men det har måske spillet en rolle, at hun gennem sit ægteskab er i nær familie med indflydelsesrige og ansete personer. Som nævnt var hendes svigerindes mand, J.C.Andrup, chef for borgervæbningen i Odense, og desuden var hendes svoger, Vilhelm Buchholtz, på et tidspunkt konstitueret som "*Stiftsfysikus*", svarende til vores dages embedslæge.

Uddannelsen til jordemoder varede 6 måneder, men for de læredøtre, der var indskrevet som *kongekoner*, var der tillagt yderligere 6 måneder, hvor eleven skulle udføre krævende husgerning. Af Fødselsstiftelsens protokol (på foregående side) fremgår af pkt. 4, at eleven Sophie Frederikke Conradsen blev optaget til Mikkelsdag i 1817. (*Når hun her bliver omtalt som Conradsen, hænger det sammen med, at hendes far hed Conrad Volgast*). Eftersom Sophie var *Kongekone*, varede hendes uddannelse til eksaminationen 29. oktober 1818.

Munkebo Kirke, tegning af A.F.Buchholtz 1820

Under uddannelsen i København har hun efterladt sin lille datter hos familien Andrup i Odense. Selv efter hun er blevet færdig og kommet i job i Munkebo, lader hun datteren blive hos Andrups.

Det er ikke helt klart, hvornår ægteparret Buchholtz dukkede op i Munkebo, men det kan dog konstateres, at de er i byen i starten af 1820. I Munkebo Kirkes *kommunionbog* er "*Buchholtz og hustru*" nemlig blandt nadvergæsterne i kirken søndag 4. juni. Parret var blevet indlogeret i skipper Tornøes hus (i vore dage: Fjordvej 79), der stod tomt, efter den gamle skippers død i 1815. Arvingerne til huset var sønnerne Hans og Jens, der begge var søfarende og derfor kun sjældent i Munkebo.

Udover noteringen i kommunionbogen har Andreas Buchholtz efterladt endnu et vidnesbyrd om sin tilstedeværelse i Munkebo, gennem sin tegning af Munkebo Kirke, ligeledes fra 1820.

I 1821 føder Sophie Volgast sønnen Jens Christian Ferdinand Buchholtz. I Munkebos kirkebog anføres, at drengen er barn af "*afskediget kompagnikirurg Buchholtz og hustru Sophie Frederikke Volgast, jordemoder i Munkebo*".

En ting var, at Sophie Volgast nu havde et fast job som jordemoder, men Andreas kæmpede tilsyneladende med at finde sig til rette. Af flere omgange fik han udstedt pas for at kunne rejse til København. Om han forsøgte at finde beskæftigelse i hovedstaden, vides naturligvis ikke, men han ses i hvert fald ikke at være vendt tilbage efter at være rejst til København i maj 1823. Det sidste spor efter ham stammer fra en hollandsk kirkebog, hvor han er registreret som afgang ved døden 21. november 1848 i havnebyen Hellevoetsluis. Her var han påmønstret skibet "*de Schelde*" som "ziekenoppasser" (= sygepasser).

Sophie Volgast og Andreas Buchholtz må være blevet skilt i løbet af 1820'erne, for 20. marts 1830 gifter hun sig i Munkebo Kirke med sin husvært, skipper Hans Tornøe. Han overtager forpagtningen af Munkebo Kro i 1832, så ved folketællingen i 1834 bor parret der.

Den 10. marts 1836 oplever hun den sorg, at sønnen Jens Christian dør, og bare 3 år senere,

"Jordemoderhuset" Fjordvej 185

1. maj 1839, mister hun også sin mand. Hun flytter tilbage til huset på Fjordvej 79, men har tilsyneladende fået nok af Munkebo. Med assistance fra lærer Wibroe lykkes det hende at få solgt huset til gårdmand Niels Hansen i Dræby. Hun vender tilbage til Samsø 19. oktober 1841 og 10 dage senere gifter hun sig i Besser Kirke med gårdmand Jess Larsen Olling fra landsbyen Thorup. Igen bliver hun ikke længe på øen, for 2. august 1843 får hun job som jordemoder i Flemløse Sogn på Fyn. Sophie Frederikke Volgast/Buchholtz/Tornøe/Olling dør 1. december 1854 i Flemløse "af følgerne af et benbrud".

Afløseren for Sophie Volgast hedder Anne Marie Rastrup og kommer fra Seden. Hvis efternavnet synes bekendt, er det ikke helt forkert. Hendes datter, Andreasine, bliver mor til den kendte maler og fotograf Lars Rastrup.

Præcis hvornår Anne Marie Rastrup er kommet til Munkebo vides ikke, og om hun har nået at bo på Fjordvej 79 ej heller. Huset bliver offer for den store brand i 1842 og Jordemoderdistriktet køber derfor samme år en parcel af Rosengaarden og bygger huset på Fjordvej 185, i daglig tale kaldet "Jordemoderhuset".

Anne Marie Rastrup dør i 1865 og bliver efterfulgt af endnu 3 jordemødre, inden distriktet i 1915 bliver delt mellem distrikterne i Bullerup og Kerteminde. Samtidig bliver Jordemoderhuset solgt til private. Den sidste jordemoder, Ottine Nora Sørensen, får beskæftigelse i Stubberup på Hindsholm.

Den store befolkningstilvækst i Munkebo i slutningen af 1950'erne, der fulgte opførelsen af Lindøværftet, betød at behovet for en jordemoder atter var til stede.

I 1959 ansøgte sognerådet derfor Amtet om tilladelse til at opslå en stilling som distriktsjordemoder, og tilladelsen blev givet i april 1960.

Den første distriktsjordemoder i den nye tid, var frk. Nørregaard. Hun var ikke i jobbet ret længe, da hun skulle hjem og giftes. Hun afløstes af Inge Teglgaard, der fungerede frem til 1969. Hendes udfordrende job i den unge by med de mange børn fandt også interesse hos DR, der sendte et TV-reportagehold til Munkebo for at lave et portræt af den travle jordemoder. Som et kuriosum kan det nævnes, at jordemoderen havde telefonnummeret Dræby 333, hun boede Solbakken 333 og hendes bil havde MM 22.333.

Den sidste jordemoder var Anne Kirstine Langvad, der virkede indtil 1973, hvor distriktsjordemoderordningen blev ophævet. På det tidspunkt fødte langt de fleste på sygehuse eller fødeklinikker, hvor jordemødre var ansat.

*TV-holdet på besøg hos
Inge Teglgaard*